

EESTI KUNSTIAKADEEMIA

Vabade kunstide teaduskond

Kaasaegne kunst MA

Hanna-Liisa Lavonen

„LÕPETAMATA LUGU“

TRADITSIOONILISTES JA FIKTIIVSETES HELIDES

Magistritöö

Juhendaja prof. Liina Siib

Tallinn 2021

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

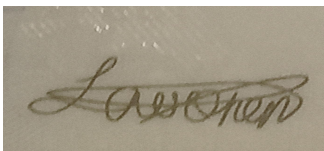
Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga seotud varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.

Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

12.05.2021

Hanna-Liisa Lavonen

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele:

12.05.2021

Professor Liina Siib

SISUKORD

SISSEJUHATUS

I. ITK / LAMENT / NUTULAUL

Mis on itk?

Riitus / rituaal

Kes on itkeja?

Itku mõistmine ja kõla

Itku näited

II. LUMMUSE TAASLOOMINE

Kultuuripärandi elushoidmine ja selle jätkamine

„Uue“ kummituse loomine

Kummitus kui teine

III. ERINEVAD FAASID

Karjala reis

Faasid

Esimene faas : „Esimene kohtumine“

Teine faas: „Veidralt tuttav“

Kolmas faas: „Jõlkuv teadmatus“

Neljas faas: „Vabanemine“

Viies faas: „Lõpetamata lugu“

Kokkuvõte

Summary of “Unfinished Story”

Kasutatud materjalid

Lisad

CV

SISSEJUHATUS

Minu lõputöö eesmärk ei ole anda tõhusat ülevaadet itkust kui sellisest, vaid põgusalt seletada tagamaid, kust mul tekkis huvi seda uurida ja anda võimalus inimestel, publikul, vaatajal, näitusekülastajal kogeda individuaalselt, mida itk kui laetud, mitmekülgne ja küllaltki afektiivne nähtus endast kujutab (seda läbi kaasaegse interpretatsiooni). Ehk tekitades ja seeläbi ka rõhutades olemasoleva geopoliitilise romantiseeritud kummituse jätkuvalt jõlkuvat olemust. Oma lõputöös võtan aluseks kaua uurimise all olnud Karjala pärimuskultuuri temaatika ning nopin ja kitsendan teemat huvitava duaalse tegevuseni: traditsioonilise rituaali ehk lamenteerimise / itkemise / nutulaulmiseni.

Kuna **itku** nimetust ei kasutata nii palju igapäevases kõnepruugis, siis peab seda alati lahti seletama ligilähedaste väljenditega, nagu näiteks „nutulaul”. See aga tekitab veelgi rohkem küsimusi. Seega peab veelgi rohkem üldistama ja hakkama teemat lahti harutama tavakeeles. Mis aga teeb selle rituaalse tegevuse nii eriliseks? Tal on võime tuua kokku inimesi, kogukondi, võõraid, vanu tuttavaid, sugulasi, perekondi, elavaid ja surnuid. Tal on võime lähendada meid alateadvusele (või luua ühendus alateadvusega) sedavõrd, et võime isegi ehmuda või üllatuda sellest, mis meie hingemaailmas ja vaimuilmas tegelikult peitub. Ta paneb meid mõistma, kuidas vokaalne väljaelamine, seejuures teiste ees häbi tundmata, on vajalik nii endale (väljaelamiseks) kui ka teiste motiveerimiseks või/ja „lohutamiseks”.

Vaatamata sellele, et me asume regionaalselt ja ajalooliselt itku kujunemise vaatenurgast soodsal kohal, ei ole itk kui selline muidugi Karjala või spetsiifilisemalt soome-ugri kultuurile (eksklusiivselt) ainuomane tegevus. Seda leidub paljudes kultuurides suhteliselt sarnasel kujul. Näiteks Kreekas, Indias, Prantsusmaal, Itaalias, Iisraelis, Madalmaades, Balkanimaades, Baltikumis, Aafrika mandril ning paljudes teistes maades – eriti neis, mille geopoliitiline seis, kultuuriline ja ajalooline pärand on läbinud palju ebaselgeid muutusi või on lakanud eksisteerimast.

Magistritöö kirjalik osa selgitab minu magistritöö praktilist osa „**Lõpetamata lugu**”. Kirjateose eesmärk on selgitada käesolevat teemat, milleks on itkemise traditsiooni mõistmine läbi mineviku kummituste ning kõrvutada seda nüüdseks juba mõned aastad kestnud spetsiifilise loomingulise uurimuse teoreetilise osaga. Tegelen pärimuskultuuri uurimisega, kasutades nii kirjalikke ning juba olemasolevaid välitöö allikaid, kui ka

visuaalset ehk kunstilist uurimust, mille kaudu olen avastanud endale huvi pakkuvad alateemad itkude olemusest ning nendega kaasnevast tegevusest, rituaalidest, traditsioonidest jms (lisaks nendega kaasnevat afektiivsust ning paiknemist geopoliitilises keskkonnas – st paiknemist teatud perifeerias nii emotsionaalselt kui ka regionaalselt). Antud nähtuse üle diskuteerimiseks ei ole (praegusel ajahetkel) piisavalt allikaid, mis oleksid laiaulatuslikumalt kinnitust leidnud, kuna selle nähtuse ümber ei ole tekitatud piisavalt palju kunstilist diskursust ning tõenäoliselt pole seda ka piisavalt palju kaasajastatud.

Magistritöö kirjalik osa jaguneb kolmeks peatükiks. See koosneb itku mõiste põgusast lahkamisest, sellega kaasnevate nähtuste, teooriate seletamisest ning mu varasema ja käesoleva loometöö analüüsist. Teksti ülesehituse loogika järgib analüütilist ehk refereeritud teksti, esseistlikke mõtisklusi ning itkude ja itkudest inspireeritud ehk originaalsete luuletuste näidiseid. Annan seega pigem ülevaate teemast ning läbi loometöö uurin, missugusel moel itk kui selline mõjutab meid teatud staadiumites ning kuidas selle olemuslikku ambivalentsust annab väljendada abstraheritud helikompositsiooni ehk mitmekanalilise helide kooskõla kaudu, mida toetavad minimalistlikud installatiivsed elemendid ruumiinstallatsiooni kujul.

Minu magistritöö teoreetiline osa toetun enim järgmistele teostele: 1) James Elkins & David Morgan „Re.Enchantment. The Art Seminar”, 3) Elizabeth Tolbert „Women Cry with Words: Symbolization of Affect in the Karelian Lament” ja 4) Silvia Federici „Re-enchanting the World. Feminism and the Politics of the Commons”. Leian, et mainitud teosed on ühed ülevaatlikumad tutvustavamaks itku ja selle kujunemist tänapäeva konteksti arusaamade, tõekspidamiste ja struktuuride toel.

Eelnevalt mainitud teosed hõlmavad palju infot lamenteerimise ajaloost ning selle olemusest ja kujunemisest. See protsess ei ole aga alati lineaarne ja kaasab endaga palju mõtlemapanevaid küsimusi. Kui see esineb peaaegu igas kultuuris, siis miks ei ole see niivõrd levinud traditsioon, mida harrastada kogukonniti ka tänapäeval? Kas postmodernistlik elustiil kaalub üle folkloorilise väärtuse? Kas me oleme nõnda linnastunud (nii füüsiliselt kui ka mentaalselt), et kollektiivne verbaalne ühisus kui selline on nähtusena meile nii võõrastav? Kas asi on võib olla ka selles, et häbi, mida me midagi üles tunnistades paratamatult tunneme, on saanud muu iseloomustuse ja muu kaalu, seega peame selle

iseseisvalt läbi närima, kuna kaasaegne igapäevanus on muutunud ühtlaselt tegevusrohkemaks?

I

ITK / LAMENT / NUTULAUL

„Keel ei ole ainuüksi kõneldava vahendamiseks, vaid igal juhul ja ka samal ajal mitteverbaalse sümbol”.¹

Mis on itk?

Nagu heal lapsel, on ka sellel tegevusel mitu nimetust ja kirjeldust. Wikipedia andmete kohaselt on itk „rituaalne praktika ja tehnika, mida kasutatakse traditsioonilises kultuuris kriisiolukordade markeerimiseks ja nendest ülesaamiseks.”² Või nagu Madis Arukask kirjeldab oma artiklis³: „Mitmeid kunagisi usundilisi reaale, mis võisid määrata suure osa inimese igapäevakäitumisest, käsitletakse nüüd kas poetilises võtmes või kunstiliste fiktsioonidena.”

Itk on tegevus, millel on mitu nime, tahku, väljundit, iseloomustust ning kultuurilist eripära. Itk, lament, nutulaul, laul, mantra, ulgumine, vingumine, palvetamine – sellel rituaalsel tegevusel on palju ühiseid nimetajaid, kuna seda leidub väga paljude rahvaste seas ning igas maailma otsas, küll aga teineteisest veidi erineval kujul. Need, mis hetkel said välja toodud, on kõige tuntumad või enim kasutatud argises ja rituaalses kõnes ja tegevuses. Lamenteerimist võib samuti nimetada kultuuriliseks metafooriks, kuna ta sisaldab endas tavaliselt palju konteksti, mis viitab näiteks itkeja elukvaliteedile, küla seisule; kirjeldab suurt õnnetust või rõõmu ja eelnevaid rituaalseid tegevusi nagu näiteks matusteks, pulmadeks ettevalmistumine, põllutööde tegemine, ehitamine jm. „Varasemad teadusuuringud ja allikamaterjalid näitavad, et maakohtades säilivad traditsioonilised itkud ja nendega seotud kombed paremini kui muu rahvakombestik (näiteks uusaasta vastuvõtt, sünnipäevad ja muud meelelahutusega seotud kombed ning tavad). Üldlevinud on seisukoht, et matusetraditsioonid on siirderiituste hulgas kõige konservatiivsemad.”⁴

¹ „On Language as Such” Walter Benjamin, lk 74. „*For language is in every case not only communication of the communicable but also at the same time, a symbol of the non-communicable.*”

² <https://et.wikipedia.org/wiki/Itk>, vaadatud 10.05.2021.

³ “Suheldes üle piiri: ekshumatsioon ja surnuitkude žanriline mälu” Madis Arukask, sissejuhatuse lk.

⁴ Itkud ja itkejad biograafilisest vaatepunktist: välitööde talletud materjali analüüs, Natalia Ermakov, lk 102.

Igal itkul, olenevalt kultuurist ja rahvast, on oma unikaalne kõla. Ühiseks nimetajaks aga, mis põimib kokku itku näivad ning kõlavad olemused, on domineeriv „poeetiline monoloog, mis on osa surnute ja elavate, inimeste ja jumalate vahelisest suhtlusest.”⁵ Kõige varasemad itkuliikidest on aga surnuitkud.

Itk jaguneb omakorda mitmeks erinevaks liigiks:

- Tavandiitkud on seotud inimelu pöördeliste sündmustega, siirdumisega ühest olukorrast teise. Itkuga saadetakse surnuid kujuteldavasse teispoolsesse maailma (surnuitkud), mõrsjaid vanemate kodunt mehekoju (pulmaitkud), mehi, peige, poegi ja vendi rahulikust kodusest elust sõjateele (nekrutiitk). Näiteks seto surnuitk on naiste vokaalžanr, mida valdavalt esitatakse üksinda.⁶
- Olustikuitkud seostuvad aga erinevate ootamatute õnnetustega peres või kogukonnas,⁷ kus olulisel kohal on emotsioonide kanaliseerimine ja enese määratlemine vastavalt olukorrale. Näiteks surmalaul.⁸

Neid kahte võib ka eristada ritualistliku ja mitte ritualistliku itku põhiselt. Näide enim individuaalsemast ehk mitte ritualistlikust itkust on

- ”nn juhuitkud, mis võivad olla esitatud üksi olles vastava meeleolu ajal.”⁹

Leidub ka veel teisi laule, mis sarnanevad või mida võib kategoriseerida lamenteerimise, itku alla, kuna nad omavad sarnast funktsiooni:

- Eleegia on itk ehk nutulaul, ka ülekantud tähenduses – kurb lugu, jutt.¹⁰
- Nutulaul ehk lamentatsioon, ka kaebelaul (ladina keeles *lamentatio*) on muusikas tavaliselt kannatusnädala kolme viimase päeva õistel palvustel lauldav või mängitav ning tavaliselt Jeremia nutulaulu tekstile tuginev muusikažanr.¹¹
- „Virantanaz” (*Viri* – majapidamine/külaots/küla¹²) on vepsa kirjalik folklooripõhine eepos, mille autor on vepsa keeleteadlane, literaat ja ühiskonnategelane Nina Zaitseva.¹³
- Leinalaul, mida võib kategoriseerida ka surnu- või nutulaulu alla.

⁵ Itkud ja itkejad biograafilisest vaatepunktist: välitööde talletud materjali analüüs, Natalia Ermakov, lk 91.

⁶ <https://et.wikipedia.org/wiki/Itk>. Vaadatud 11.05.2021.

⁷ tkud ja itkejad biograafilisest vaatepunktist: välitöödel talletatud materjali analüüs1 Natalia Ermakov, lk 92.

⁸ <https://et.wikipedia.org/wiki/Itk>. Vaadatud 11. 05. 2021.

⁹ <https://et.wikipedia.org/wiki/Itk>. Vaadatud 11. 05. 2021.

¹⁰ <https://et.unionpedia.org/i/Eleegia>. Vaadatud 28.03.2021.

¹¹ <https://et.unionpedia.org/i/Nutulaul>. Vaadatud 28.03.02021.

¹² Vepsa keeles kirjutatud

¹³ <https://et.unionpedia.org/i/Virantanaz>. Vaadatud 28.03. 2021.

- Kaebelaul
- Rüütli laul on keskaegne õukondlik luule. Sel ei paista olevat nii otsest seost nutulaulu kui seesugusega. Pigem sarnaneb see tänapäeva ehk kaasaegse seltskonnalauludele.
- Palvetamise ja kirikulaulude puhul võiks mainida teatud keele ja kultuuri kadumise ja säilitamise aspekti. Läbi kirikulaulude laulmise me hoiame ammu kadunud kultuuri (ja ühtlasi ka keele) mälestust aktiivselt meeles. Ehk vanad kombid kaovad koos keelega, aga kunstiline ettekandmine säilitab neid.

Itku funktsioon on seega, vaatamata valdavalt individuaalsele esitusele, pigem kollektiivse mõistmise säilitamine. Näiteks „pulmades (ja siirderiitustes üldse) aitab itk asjaosalistel mõtestada toimuvaid ühiskondlikke- ja rollimuutusi, asetada end uude olukorda ja luua turvaline alus edasiseks eluks.”¹⁴

Riitus / rituaal

Rituaalsus omab itkemise juures suurt tähtsust olles oluliseks verbaalse ja tegevusliku kombestiku juhtlõngaks. Eesti Entsüklopeedia seletuse järgi on riitus „sümboolse tähendusega toiming, mis kordab pärimuslikult sakraalse tähendusega eeskujuga ja aitab teadvustada üleloomulikku ja püha väge või teha seda vahetult kogetavaks. Koosneb sõnalisest (liturgia, palve, laul) ja talituslikust osast (näiteks ohverdamine).”¹⁵ Siirderiitused aga omakorda on sündmused, mis märgivad inimese jõudmist ühest eluetapist teise.

Argised ja kõige laiemalt levinud siirderiitused on näiteks sünnipäevad, pulmad ja matused. Aga ka kooli astumine, kooli lõpetamine, kiriklikest sündmustest ristimine, uute majade ja asutuste sisse õnnistamine, soolaleib, konfirmatsioon, „muudes kultuurides näiteks keha armistamine, ümberlõikamine, *seijin no hi* 成人の日 Jaapanis 20-aastaseks ehk täiskasvanuks saamise puhul, *sweet sixteen* Ameerika Ühendriikides ja Kanadas tüdrukute 16-aastaseks saamise puhul.”¹⁶

Itk, lamenteerimine jm on juba iseenesest rituaalne tegevus, kuna omab eelnevalt mainitud kombestiku juhiseid (nii verbaalseid kui ka tegevuslikke), läbi selle repetatiivse tegevuse saab ennast viia teatud transiseisundisse ning tegevus leiab tavaliselt alati lõpplahendusena maanduse (vastavalt ettevõtmisele vaimse või praktilise).

¹⁴ <https://et.wikipedia.org/wiki/Itk>, vaadatud 11.05.2021.

¹⁵ <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/riitus1>, vaadatud 11.05.2021.

¹⁶ <https://et.google-info.cn/206891/1/siirderiitus.html>, vaadatud 11.05.2021.

Kes on itkeja?

Itkejaks võib rahvakeeli nimetada laulikut ehk eeslauljat. Tema funktsioon on aidata alustada või jätkata itkemise protsessiga. Kui tegemist on traditsioonipõhise lamendiga, siis võtab osa rohkem kui üks laulja; kui aga on tegemist pigem mittetraditsioonilise- ehk olustikuitkuga, siis osaleb tavaliselt ainult üks itkeja (ei ole välistatud ka mitmehäälsus olmepõhiste itkusessioonide puhul). Elulood ja itkud on omavahel teadagi läbipõimunud. Itkeja elulood on esitatud nii varasematel aegadel kui ka tänapäeval.

Paljudes nii varajastes kui ka kaasaegsetes suulistes traditsioonides on lamendi žanrit tavapäraselt esitanud naised. „See on naiste traditsiooniline laulev-retsitatiivne improvisatsioon, mida esitatakse selliste rituaalide läbiviimisel nagu matused, pulmad, noormeeste saatmine sõjaväeteenistusse, samuti nii ühiskonna- kui ka pereelus toimunud õnnetuste või kurbade sündmuste puhul.”¹⁷ Meeste osalus itkemise rituaalis ei olnud välistatud, küll aga kombekohaselt oli tavaks itkemise rituaalis osaleda ja seda läbi viia naistel. Näiteks Läänemeresoome rahvakultuuris on itkejad olnud valdavalt naised.¹⁸ Siin võib oletada, et see tulenes argiste kohustuste jagamisest ning emotsioonide väljendusviisi erinevusest.

Itkemist pole üldjuhul spetsiaalselt õpitud, suulises kultuuris on see oskus omandatud passiivselt ehk nn vaatlusõppuse kaudu, ning see on aktualiseerunud vastava situatsiooni tekkides inimese elus. „Häid itkejaid on hinnatud ning nad on täitnud kogukonnas tähtsat rolli. Eesti rahvakultuuris on itk eksisteerinud muinasajal ja küllap ka hilisematel sajanditel, kuid tõenäoliselt koos reformatsiooni tulekuga on ta ideoloogilistel põhjustel avalikust kasutusest sajandite jooksul välja tõrjutud. Küll on itkemine viimaste aegadeeni säilinud setudel, samuti Venemaa läänemeresoome rahvastel. Iseäranis monumentaalsed ja poeetiliselt välja arendatud on karjala ja vepsa itkud.”¹⁹

¹⁷ Itkud ja itkejad biograafilisest vaatepunktist: välitööde talletud materjali analüüs, Natalia Ermakov, lk 91.

¹⁸ <https://et.wikipedia.org/wiki/Itk>. Vaadatud 11.05.2021.

¹⁹ <https://et.wikipedia.org/wiki/Itk>. Vaadatud 11.05.2021.

Kunagi saadi itkejaks elukogemuse kaudu ehk mida vanem oldi, seda suurem oli tõenäosus saada itku (esi)laulikuks. Itkujad võisid ka olla küla naiste kogukonnad, kes elasid oma mured välja või olid kaasatud rituaalses tegevuses. Näiteks matustel, pulmades ja/või poja/noormehe sõjaväkke saatmisel, tütre teise perre (üle)andmisel („naisestumine”). Igal personaalsel ehk mitte ritualistlikul itkupalal oli originaalne ja isiklik lähenemine, oma rütm, viis, meloodia, sõnad ja kordused.

Itku, lamendi, nutulaulu jm interpreteerimine on omaette raske ülesanne, kuna selle juures ei tohi kaotada arhailist autentsust tekitades seeläbi tühja kesta versiooni, milles kõlavad hägusad originaali alged. Tänapäevased itku interpretatsioonid kajastuvad või on hästi representeeritud olustikuitku abil. Näiteks esineb lamentimist või sellenimelisi palu igas muusikalises žanis. Lisaks kõlavad kaasaegses lamentatsioonis võrdselt nii nais- kui meeshääled. Teatud kaasaegsetes versioonides ei anna välja lugeda või kuulata helilist emotsionaalset toorust, mis algupärase itku eesmärk ka oli – tuua esile, läbi elada ja vabaneda millestki, mis tekitab suurt vaeva, kurbust, läbielamist või rõõmutunnet.

Itku mõistmine ja kõla

Lamendil on dramaatiline struktuur. See „sünnib improvisatsioonist, kus lähtutakse teemadest, mille motiivid on paljudel juhtudel arhailised. See ei demonstreeru mitte üksnes lamendi spetsiifilise kultuurilise konteksti ning seda ümbritseva pärimusregiooni kontseptsiooni kaudu, vaid muusikalise heli enda olemuse kaudu, mis oma instrumentaalselt struktuurilt on nii ekspressiivne ja kaasahaarav, et viib teatud transilaadsesse seisundisse, mis on vajalik edukaks teekonnaks teispoolsusesse (saatmaks esivanemaid, nende teel teispoolsusesse või otsides „tõde” ja meelerahu läbi lamenteerimise kaudu saadud *high*) . „Karjala lament²⁰ on eriti silmapaistev näide keele, muusika ja emotsionaalse väljenduse koosmõjust, mis esineb esineb kõne, laulu ja nutmise nõtke mikstuurina.”²¹

²⁰ Lisa 1- joonised.

²¹ Women Cry with Words: Symbolization of Affect in the Karelian Lament Elizabeth Tolbertl, 81. „*Karelian lament is a particularly striking example of the interplay between language, music and emotional expression, occurring as a fluid mix of speech, song and weeping.*”

Itk on unikaalne: traditsioonilisi elemente kasutades loob itkeja iga kord ainulaadse teose. Lamendi tekstide keelekasutus erineb märkimisväärselt tavakõnest ning on seega sobiv eriti surnute hauataguse maailmaga. „Lamendi keel on suurelt jaolt süstematiseeritud, keerukate grammatiliste vormidega, retooriliste leinaküsimustega ning kompleksne nimemetafooride süsteem, millele pani aluse surnu nimega kutsumise tabu.”²² Sellepärast kõige silmapaistvamad Karjala ja muu lamendi tunnused on retoorilised leinavad küsimused²³, mis mõnikord moonduvad rändlevateks ja mõtisklevateks küsimusteks. Tavaliselt (retoorilised) küsimused ning mured tulevad aktsepteerimise/mõistmise puudumisest teatud teema, situatsiooni või inimese osas.

Itku kestus oleneb tavaliselt rituaali või tegevuse pikkusest. Kui tegemist on näiteks põllutööga, siis see võib kesta mitu tundi või päeva. Pulmaeelsetele nn saunaõhtutele eelneb tavaliselt mitmepäevane riitus; sarnane ajaline mõõde esineb ka matuste-eelsel või karu tapmise ja saagipüügi järgsel perioodil.

Kui teatud osa itkudest jaguneb olustikuliseks, siis teine äärmus koondub kirjeldama faktuaalsust. „Kui keegi peaks huvi tundma sõnade tähenduse vastu, siis selleks ajaks on nii nutjal kui ka transkribeerijal tõenäoliselt osa sellest meelest läinud– seega tähendus jääb ebaselgeks.”²⁴ Seda mitte seetõttu, et lament on improviseeritud žanr, mis muutub iga esitamisega, vaid selleks, et mõista itku täielikult, tuleb olla eelnevalt kursis teatud regiooni ajaloolise ja folkloorilise kontekstiga, kuna itkud sisaldavad palju arhailist ja kohaspetsiifilist konteksti. Seega, kui tuli tegemist itku esitada perekeskse olustikus, esivanemate juures, siis seda tehti püüdliselt. “Kõige nõudlikum publik, kelle ees tuleb itku esitada korralikul viisil, sobivate sõnadega ja keeles, nii emotsionaalselt ja tõhusalt kui võimalik– see publik on nüüdseks siipollsest maailmast lahkunud esivanemad. Neilt eeldati, et nad mõistavad lamendi sisu täiuses.”²⁵ Võiks oletada, et itku mitte mõistmise põhjuseks

²² Women Cry with Words: Symbolization of Affect in the Karelian Lament Elizabeth Tolbertl, lk 85. „*The lament language is highly systematized, with intricate grammatical forms, rhetorical mourning questions, and a complicated system of metaphorical names motivated by a name taboo on the deceased.*”

²³ Vaata itku näidete lõigu alt „**Surnuitk äiale**” (katkend) ja „**Surnuitk mehele**”.

²⁴ Women Cry with Words: Symbolization of Affect in the Karelian Lament Elizabeth Tolbertl, lk 81. „*And if one asks what this or that word means, then the lamenter as well as the transcriber is likely to forget the half of it, and it will never become clear. This is not only because the lament is an improvised genre which changes with every rendition, but also because the lament language requires a strong familiarity with the tradition to fully comprehend.*”

²⁵ Women Cry with Words: Symbolization of Affect in the Karelian Lament Elizabeth Tolbertl, lk 81. „*However, the most crucial audience, the dead, were expected to understand the lament exactly, and it was for their sake especially that the lament was sung in the proper manner and with proper language, as emotionally and efficacious as possible.*” .

keele segunemine, mille tõid kaasa sõjapõgenikud. „Kuna enamasti laulsid itku põgenikud, siis sisaldavad need tihtipeale autobiograafilisi elemente ja sisu”²⁶ (näiteks Karjala evakuatsiooni tingimuste kohta).

Tundub, et kui inimesed ei mõista esitatava teksti täpset tähendust, siis mõistetakse nad metafoorse keele emotsionaalseid toone. See on üks lamendi performatiivsetest funktsioonidest, millega annab väljendada kollektiivset kurbust.

Itku näited

Et mõista seda, millest jutt käib, lisan siia näiteid itkudest, mille seas on nii algupäraseid vanade naiste värsse, kui minu enda loodud luuletusi.

Õnnistamise itk²⁷

Õnnista mind, isa, õnnista!

Õnnista mind, mu hea, õnnista!

Võõraste sugulaste meele järgi olema,

Vaenlaste tuju järgi elama.

Võõrastel on meeleolu muutlik,

Vaenlaste tavad on erinevad.

Täna sind, isa, täna!

Õnnista mind, ema, õnnista!

²⁶Women Cry with Words: Symbolization of Affect in the Karelian Lament Elizabeth Tolbert, 83., „Because the laments were sung by refugees they often contained autobiographical elements about the dire circumstance of the Karelian evacuation.”

²⁷Itkud ja itkejad biograafilisest vaatepunktist: välitööde talletud materjali analüüs, Natalia Ermakov. AKM: Antonina Lavruškina. Ketšuševõ küla, 2011. a., lk 99.

Surmaitk ämmale (katkend)²⁸

Aitäh, emake, aitäh.

Kuidas sa oled mind tervitanud ja eluteele suunanud,

kui ma tulin teie majja.

kuidas sa oled mind vastu võtnud,

Oh, mu emake, kui kahju mul on sinust.

Kuidas oled mu eest hoolt kandnud,

Viimase leivapalukesegi mulle andnud.

Surnuitk mehele²⁹

Oh, Mišake, mu elu sõbrake,

kust tuli sinusse see haigus?

Kuidas on sind tabanud selline tõbi?

Oh, Mišake, meie lapsed pole veel täiskasvanud. Kuidas saan nendega hakkama?

Kuidas panen nad kirstu kõrvale seisma?

Oh, Mišake, pole paha inimene sa olnud,

tark ja hea inimene sa, Mišake, olid.

Oh, kui sa küla vahel kõndisid, jäid kõik vaatama.

Nõu ja tarkust sinult kõik küsisid,

ja sinul oli selle üle hea meel, Mišake.

Aga nüüd mida hakkab ma tegema?

²⁸Itkud ja itkejad biograafilisest vaatepunktist: välitööde talletud materjali analüüs, Natalia Ermakov.AKM: Antonina Lavruškina. Ketšuševo küla, 2011. a., lk 100.

²⁹Itkud ja itkejad biograafilisest vaatepunktist: välitööde talletud materjali analüüs, Natalia Ermakov.AKM: Anna Knjazkina. Lunga küla, 2011. a., lk 101.

Kuidas saadan ma lapsed teele?
Kuidas tulen ma nendele vastu?
Ja see ka, kui halvad on teed olnud,
mingisugust transporti ka ei olnud.
Kui palju kannatasime lastega.

Allpool näiteid³⁰ „Eesti Rahva Laulude“ raamatust, mida katkendlikult samuti kasutasin lõputöö praktilises osas.

³⁰ Vaata lisa 2; Eesti Rahva Laulud Tom II raamatust.

1203. Kus istun – seal itke

1.

Kon ma isten – säääl ma iki,
kon ma nõrgu – säääl nõrete!
Sinna tiigi tekkinesse,
sinna oja uuldunesse,
sinna järve jäädänesse,
minu vaese silmävettä.

Küll sai külä karja juvva,
Venemaa veliste juvva,
Soome sõsarte juvva.

Helme. H II 43,41/2 (38). 1892

2.

Kohe istu – säääl ma ike,
kohe astu – säääl ma leina;
istu alla lünga aia,
alla nõrkuja nõgese,
alla kalluja kanepi.
Sinna tekku tiigikene,
sinna jöie järvekene,

Kos sai külä karja juvva,
Valla varsule ojuda,
Karjalatsile kaeda
Vaeste laste silmavetta.

Puhja. H II 51, 159 (6). 1894

3.

Mina küll, mina küll vaene latsi,
ilma päätä pääsukene,
vahelt taiva vaenukene!
Kon ma istse – säääl ma ikse,
kon ma saisi – säääl nõreti.
Sinna tekku tiigikene,

Kaldu kalajärveke-
saie külä karja juuta,
onu hobeste ojuta ja
valla varsu vallatada.

Tartu. H II 29, 350 (7). 1891.

Uurides ja analüüsid itkusid selle kirjatöö jaoks, võin tõdeda, et teatud lüürika või ka kirjanduslik element hakkab külge ning paneb ennastki tahtma väljenduda vabavärsi lüürikas. Kuna mitteritualistlik itk on üldjuhul vabas vormis kirjutatud, on ilma rütmiga ning originaalne ehk personaalsest kogemusest tulenev, siis on loogiline katsetada ka ise antud teema käsitlemist. Järgnevad kaks luuletust „Uskumus ja tõdemus” ning „...kui oled seda läbi elanud” tulenevad minu enda loomingust ning kajastuvad ka magistri lõputöö „Lõputu lugu” praktilises osas.

Uskumus ja tõdemus

Ole endaga hetkeks aus.

Ei...nagu väga aus.

Nii aus,

et piinlik hakkab!

Nii aus,

et sa ehmatad ennast tõdemusega,

kui palju oled ise enda eest tõde varjanud...

Nii aus, et

see paneb su nutma.

Ole endaga hetkeks aus.

Tee seda selleks,

et saaksid edaspidiselt

muuta selle harjumuseks.

Tee seda selleks,

kuna keegi teine ei tee seda sinu eest.

Tee seda,

ole aus.

Uskumus, et sind nähakse teatud viisil –

jah, see uskumus eksisteerib.

Uskumus,

et sa pead olema see ettekujutatav fiktiivne versioon,

mis eksisteerib paljude inimeste peas –

see on võimatu.

Ole endaga hetkeks aus

ja tunnista endale,

mida sa tahad...

nagu päriselt „Mida sa tahad!“

Mida sa vajad?

Mida sa otsid?

Ja mida sa ihkad?

Ma tean sa vaatad juba ruumis ringi ja ka üle õla,

analüüsides kõike ja kõiki...keskendu.

Küsi endalt uuesti

Ja ole

endaga

hetkekski

aus.

...kui oled selle läbi elanud...

Kui lubad millelgi suuremal

üllamal

jõulisemal

tugevamal

uhkemal

valusamal

Endast läbi minna

läbi pugeda

läbi pürgida

läbi tõugelda

läbi jalutada

Sul võtab aega, et

esiteks

mõista,

mis just juhtus?

Mis toimub?

Kus sa oled?

Kes sa oled?

Kes sa oled sellel ajahetkel?...

Sellel tunnil,

minutil,

sekundil.

Peeglisse vaadates, sa ei tunne kohe ära seda nägu,

mis sulle otsa vaatab.

Peeglisse vaadates, vaatab sulle otsa peegeldus, mis

justkui on...sinu...

Aga sa tajud,

sa näed seda tuttavat nägu

võõrana,

udusena,

laiali valguvana,

dekonstrueeritud.

Peeglisse vaadates, vaatab sulle otsa peegeldus, mida

sa tead ja tunned seega sa pingutad iga hinna eest,

silmi kissitades seda ära tabada...edutult.

Selleks

hetkeks

lepid,

et oled kõndiv

udukogu.

Kui lubad millelgi suuremal

endast läbi minna,

ning näha seda,

mis tegelikult su ees on,

sillerdab tõde palju erksamini,

kui kunagi varem.

Koos üldiste traditsioonide muutumisega rahvuskultuuris kaasneb tavaliselt sellega ka üldine vaimsuse muutumine, kuna antud kombestik ei rahulda enam inimeste vajadusi. Teaduspõhise ja uskumusliku vahekord on käänuline, aga sellegipoolest eelistavad inimesed uskuda olemaolevatesse rituaalidesse ja kombestikku, mis on põhjusega tekkinud ning moondanud ja ümberkujundanud ennast vastavalt ajastule ja olukorrale (seejuures kaotamata oma arhailist elementi). Ei saa öelda, et itk kui selline on lõplikult kadunud. Niikaua, kuni selle alge erinevates interpretatsioonides püsib elusana, olgu saunajuttude, ravitsejate, kirikulaulude või muude kaasaegsete nähtuste või meediumite kaudu, püsib ka selle kultuur, keel ja traditsioon.

II

LUMMUSE TAASLOOMINE

Kui me kujutame ette, kuidas mõned esemed või arusaamad muutuvad ajas, siis tavaliselt nad kipuvad võtma pigem ajale vastava palge. Miski, mis tuleneb konkreetsest taustast (st religioosest, ateistlikust vms) asub aga perifeerses olemuses ja seega seisab vastamisi dilemmaga, milleks on tavaliselt: „Mis on kuldne kesktee?” Et kedagi uuesti lummata, peab kõigepealt mõistma, mis on lummus. Kui uskuda Eesti õigekeelsussõnaraamatut, siis lummust defineeritakse kui „nõiutud olekut, nõidust, võlu”³¹. Seega võib oletada, et lummuse taasloomise akt on teatud uskumuste tagasitoomine, nende taasavastamine. Seejuures tekib aga küsimus, kas arhailise tõlkimine uude, kaasaegsesse keskkonda ei riku, hajuta, alaväärtusta ega abstraheri mingil määral selle endist olemust ja väärtust? Kas sellisel juhul me lamestame selle kultuurilist väärtust või üritame kõigest mõista varasemat kaasaegsete tõekspidamiste abil?

Lummuse taasloomise nähtuse defineerimisel ei ole õigeid ega valesid vastuseid. Vaatamata asjaolule, et tegemist on millegi üdini naiivistava (lummuse) kui ka ratsionaliseeriva (lummusest vabanemise) vahepealsusega – tuleb sellele läheneda intuiitiivselt, et mõista selle fenomeni liminaalset potentsiaali. Lummuse taasloomist saas käsitleda projektina, mida võib suuremas osas välja mõelda või kohandada enda tõekspidamiste järgi. Seejuures tuleb aga võidelda selle nimel, mida sa usud ehk selle tekitatud idee eksisteerimise eest. Võib ka vaadata seda maailma kontekstis, mis on millestki lummatud, kuid pole maagiaga seotud – ehk maailm kui teos.

Et mõista lummust, peab laskma endal olla võlutud selle olemusest. Sõna „lummus” (*enchantment* inglise ja prantsuse keeles) tuleb ladinakeelsest sõnast *incantare* (*in* + laulma). Prantsus keelne termin *enchanter*, mis on tuletatud ladinakeelsest tüvest, on sõna infinitiivne vorm, mis tähendab lummata, vaimustada, ära nõiduda. Mõiste oli aga eelnevalt omanud konkreetset lüli sakraalsasega, kus „1917. aastaks seevastu oli mõiste tähendus muutunud, kaotades oma siduvuse pühaga. Ning nagu sarnased muutused loitsu, maagia ja glamuuri

³¹ <https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=lummus&F=M>, vaadatud 9.05.2021.

tähendustega – nende tähendused leidsid nn diskursiivse kodu kõrgmoes, dekoratiivsetes kunstides ja Hollywoodis. Need ei väljenda enam endist kosmose jõudu ja kehastust. Nüüd nende tingimused on piiratud pealiskaudsusega ja ülevoolavusega.”³² „Tõukudes Max Weberi „lummusest vabanemise“ teesist (*Entzauberung* saksa keeles, ingliskeelses tõlkes *disenchantment*), kirjeldavad mitmed autorid (nt Partridge, Heelas) tänapäevast religioosset-vaimset olukorda pigem „lummuse taasloomise“ (*re-enchantment*) protsessina. Lummuse mittekadumist võib näha nii religioonide püsivas kohalolekus (ja radikaliseerumises), sünkreetiliste vaimsete-religioossete praktikate ja uskumuste kasvavas levikus, aga mingil määral ka näiteks müstilise-maagilise materjali silmapaistvas kohalolus popkultuuris. /---/ Ehkki uue vaimsuse keskkonda ei saa pidada religiooniks selle tavamõistes, võimaldavad seal ringlevad ideed, õpetused ja praktikad küllalt efektiivselt /---/ modernismi olemuslikest probleemidest üle saada.”³³

Viljeledes millegi uuenduslikku kujundamist, võimaldab see meil mõista ja luua uusi keskkondi, (sakraalseid) kogukondi, episteemilist alandlikkust, ime- ja häbitunnet, kui ka aitab tekitada teatud sorti (eetilist, emotsionaalset jm) kiindumust.³⁴ Isegi „laulmine” kui selline on oma loomult elustav, elujõudu süstiv ja motiveeriv; kui me aga „mõistame “laulu”, millesse on kaasatud luule, ehk milles on püüe maailma lummata nõnda, et laulmine looks olemuse, siis sellel on rapsodiline ja prohvetlik väärtus.”³⁵

„Midagi ei ole võimalik saavutada viivitamise ja igatsemise kaudu, /---/ uus maailm on meie ümber, see on meie jaoks loodud ning ainult läbi rabeluse saab selle ilmsiks tuua ja taaselustada, taas-luua.”³⁶

³²Silvia Federici „Re-enchanting the world. Feminism and the Politics of the Commons” 2018, lk 18. „By 1917, however the meaning of the term had changed, losing its connection to the sublime or sacred, and, like similar changes to the meaning of spell, magic, and glamour, its meaning found a limited discursive home in high fashion, the decorative arts and Hollywood. No longer expressing powers of the cosmos and the body, these terms become limited to superficialities and superfluities.”

³³Marko Uibu „Lummuse taasloomine: näited Eesti uue vaimsuse keskkonnast”, lk 83.

³⁴Jason Crawford „The Trouble with Re-enchantment” 2020, essee. „These writers intuit in various ways that cultivating renewed forms of something called “enchantment” can help us to cultivate renewed forms of ecological habitation, of sacramental communion, of epistemic humility and wonder, of ethical attachment and care.”

³⁵Silvia Federici „Re-enchanting the world. Feminism and the Politics of the Commons” 2018. „But if we understand ‘song’ to include poetry, then the call for enchanting the world, for singing creation into being, is both rapsodic and prophetic.”

³⁶Silvia Federici „Re-enchanting the world. Feminism and the Politics of the Commons” 2018. „Nothing is gained by yearning /---/the new world is around us, it is about, and only our struggle can bring it into existence and re-enchant it.”

Kultuuripärandi elushoidmine ja selle jätkamine

Et tekiks vajadus millegi uue järele, peaks sellele järgnema teatud sorti suurem muutus. Analüüsidest tänapäevast lamenteerimise kombestikku, ilmneb asjaolu, et mitmedki kombed on arhailise taustaga. Lisaks tuleb ka tõdeda, et mida vaesemad on kogukonnad ja traditsioonilisem nende elulaad, seda paremini säilivad traditsioonilised kombed. „Kõige paremini säilisid nad perifeersetes piirkondades, mis olid suurematest keskustest ning liikumisteedest eemal. Traditsiooni püsimist on soosivalt mõjutanud asustuse järjepidevus.”³⁷

„Kuna itkude põhilised esitajad aja möödudes elust lahkuvad, võib see ersa kultuuri unikaalne osa lõplikult kaduda. Seepärast on jätkuvalt vaja teha igasuguseid teadusuuringuid, mis muude uurimisaspektide korral lähtuvad vaimsete väärtuste põlvest-põlve edasiandmise mehhanismide jälgimisest, sh tehes tagasivaateid, talletades uut laadi allikmaterjale (nt elulooline aine) ja jälgides itkutraditsioonist võrsuvaid tänapäevasemaid edasiarendusi ja esitusi. Itkudes ja itkejate jutustatud lugudes leidub mitmeid minibiograafiaid ja muid teateid, mis jäädvustavad nüüd ka kirjas inimeste omaaegse elu”.³⁸

Traditsioonide edasi andmine nii verbaalsel kui ka kirjalikul moel on üks viisidest, kuidas jätkata teatud kultuuripärandi olemust. Antud tegevuse katkemisel see haihtub. Iga isiku ülesandeks võiks olla kanda edasi rituaale – tehes seda sammhaaval, võttes aluseks vanad kombed, enda initsiatiiviks kommete uuendamise või kommete kaasajastamise (isegi, kui seda teha lähtuvalt enda arusaamadest). Sellist tegevust saab kategoriseerida etnofuturismi alla. „Seda on määratletud mitmeti; Soome filosoofiaprofessori Kari Sallamaa järgi on etnofuturismi põhiidee „vana ja uue kultuuri ühendamine ehk mütoloogia, folkloori ja kirjutatud kirjanduse rahvusliku aine sidumine postmodernse mõtlemise parima osaga: jäljendamise, stiilide segamise, pastiši ja intertekstuaalsusega”³⁹. Eesti keele seletav sõnaraamat aga määratleb etnofuturismi järgmiselt: „tulevikule orienteeritud suundumus kultuuris, mis taotleb rahvapärимuse ja moodsa kultuuri üendamist”.⁴⁰

³⁷ Mall Hiimäe, Dr. Phil., Mari-Ann Rimmel, M. A., Ergo-Hart Västriik, M. A. „Folkloristlik eksperthinnang Paluküla puhke- ja spordikeskuse keskkonnamõtjude hindamise aruande juurde” (<https://palukyla.maavald.ee/ekspertarvamused/388-folkloristlik-ekspert-hinnang>).

³⁸ Itkud ja itkejad biograafilisest vaatepunktist: välitööde talletud materjali analüüs, Natalia Ermakov, lk 50.

³⁹ „Etnofuturismi kiik käib üle võlli” Kauksi Ülle, (<http://www.suri.ee/etnofutu/3/press/ylle.html>), vaadatud 11.05.2021.

⁴⁰ <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=etnofuturism&F=M>, vaadatud 5.05.2021.

„Uue” kummituse loomine

Kummitus kujundina ei ole loomulikult ainuke kujund, mis iseloomustab ja mille kaudu saab mõista lummuse taasloomist, kuid ta on üks sümbolitest, mida on kõige rohkem kasutatud. Rääkides kummitusest, mis ühendab mineviku nähtusi, ning pannes ta kaasaegsesse keskkonda, mis seda vastaval kombel moondab ja laseb loojal seda kohandada vastavalt kontekstile, võime järeldada, et ta jätkab edaspidist jõlkumist vaatamata nn „suure muutuse” toimisele. Kummitus iseloomustab üldist mõistet ühistest hirmudest, arusaamadest, uskumustest. Kummitus on kui miski, mis on lummuse taasloomise tulemuse käigus ennast ise loonud. „Kummitused tekivad siis, kui allasurutud vajadused ja impulsid esitavad väärkohtlemise osas vastuväiteid. Rahvaluules esineb erinevat sorti kummitusi – ilmutused, kättemaksuhimulised vaimud, poltergeistid”.⁴¹ „Kummitamine kipub juhtuma seal, kus lummust on keelatud ja maha surutud. Jumalad on asendatud kummitustega ning nad häirivad meid õõnsate helidega. Kummitused ei ole enam need, kes nad kunagi olid, vaid vinguv mälestus, kes keeldub mineviku mälestustest lahti ütlemata. Kui jätta mingid tegevused lõpetamata, siis see olgu tõenduseks, et minevik ei ole veel läbi.”⁴²

Arvestades olukorda, milles ei ole võimalik läbi viia jätkusuutlikku (peresisest, arhailist) uurimust, tuleb hakata mõtlema mimeesi tasemel ehk kujundlikult – teos peaks rääkima enese eest rohkem, kui seda kirjeldav teooria. Taolist mõtteviisi, kus tõe leidmiseks tuleb pöörduda n-ö soovmõtlemise poole, võiks kokku võtta maagilise mõtlemisega mõistega. Seda võib iseloomustada kui lummuse taasloomise kõrvalnähtust, „mille alusel võidakse omistada maailmale hüpoteetilisi mustreid ja seaduspärasusi.”⁴³ Võime samuti oletada, et selle tekkepõhjuseks on nii argised, isiklikud raskused kui ka meeleheide, mis paneb isiku tahtma midagi enamat uskuda. Seega tõenäoliselt soov uskuda millessegi, mis on nähtav läbi roosade prillide ja pole seotud nii väga argise realismiga või mis sobib kõige paremini kokku isiku individuaalse narratiiviga. Naiivistamise all võime mõista näiteks seda, et me hakkame märkama rohkem tähendusi või alternatiivsemaid tähendusi asjades, kus neid ei ole või tekitame neid teatud eesmärkidel vastavalt kontekstile või olukorrale, et mõista midagi hoopis teise nurga alt.

⁴¹ „Re-enchantment”, David Morgan, lk 9-10.

⁴² „Re-enchantment”, David Morgan, lk 8.

⁴³ Usk nõidusesse ja sotsiaalne aju. Amar Annus 2018, Sirp.

Lummuse taasloomine ei ole ka nii lihtsasti mõistetav, kui seda on ta eelkäivad, küllaltki must-valge kirjeldusega (st lummus ja sellest vabanemine) mõisted. Kuna tegemist on millegagi, mis on loodud, et tekitada vahepealset, liminaalset, hall-alasuse arusaama või tekitamaks kirjeldust tundele, mis muidu sellel olla lastes on mõistetav, seega omades palju loogika lünke. Räägime nimelt sellest vahepealsest, millele tuleb läheneda intuiivselt, mis võtab kokku vahepealsuse tunde ning adresseerib pikemaks ajaks „vaiba alla jäänud puru”.

Kummitus kui „teine”

Eelnevas alapeatükis vaatlesin kummituse olemust kui millegi lõpetamatu sümbolit. Lisades sellele uue kihi veelgi raskemini defineeritava mõistega „teisesus”, muudab see arusaama „kummitusest kui teisest” palju abstraktsemaks ja segasemaks.

Teisesus on kui tunne, nagu sa ei sobiks ega kuuluks kuhugi. Teisesus kui identiteedikirjeldus tuleb tavaliselt esile või tehakse ilmselgeks läbi olemasoleva (geopoliitilise) keskkonna, kus isik parasjagu paikneb. Teisesuse tunne kandub selle tulemusena üle käesolevale põlvkonnale ja sellele järgnevale põlvkonnale. Teisesus, millega pole tegeldud ja mis on unarusse jäetud, püsib jõlkuva tundenärv, muutudes tundmatuks ihalemise ja kurbuse tundeks, mida võimalikul juhul on võimalik õppida ohjeldama läbi kommete ja traditsioonide aga mitte võib-olla taltsutama selle tunde ülevoolavat natuuri samade põhimõtete alusel. Seega teisesuse vorm ei saa olla konkreetne, selgekujuline või mõistetav normatiivsuse standardite põhjal. Seda sellepärast, et „teine” (indiviid, grupp inimesi, objekt või komme jms) ei tunne ennast mugavalt ega tervikuna, kui neid defineeritakse normatiivide standardite alusel. Kui teisesus põhineb defineerimisel ja määratlemisel, siis see võib tuleneda arusaamast, et selle mugavustsoon asub kusagil keskel, kusagil hallil alal, mis on üsna ambivalentne ning mitte lõpuni mõistetud (tajude maailm) – ehk miski, mis asub pidevas perifeerses *limbos*.

Teistsugusus toob endaga samuti kaasa keele deformeerumised – st kogelemine kõnes, lõpetamata laused ja mõtted, poolikud mõttemustrid. See võib tuleneda suuresti eelmise generatsiooni vaikusest, seega taolised mustrid ka manifesteeruvad neuroloogiliste ja emotsionaalsete defektidena.

Kuna mu perekond sugupuu kohaselt pärineb kusagilt perifeersest alast, siis tundus õige tõstatada antud teemat nende kaudu. Küsides oma vanematelt ja tädilt nende mälestustest oma lapsepõlve kohta ning vanavanemate elukäigust, siis tulemuseks oli palju arusaamatusi, mälestuste valesti mäletamist, palju karjumist ja uuesti lahti seletamist – justkui pusletükkide uuesti kokku panemist. Salvestasin selle dialoogi ning seda saab (fragmentaalselt) kuulata magistritöö praktilise osa heliteose kujul.

See pani mind mõtlema järgnevale: kui palju on varasemalt olnud neid põgenikke (Karjalas või muudes riikides, kus lamenteerimine omab toimetuleku mehhanismi väljundi omadust) või muidu külarahvast, inimesi, kes ei teagi täpset kronoloogiat oma teekonnast, perekondlikku ajaloolist tausta või muidu vastuseid küsimustele, mis neid võivad painata igapäevaselt? Kui palju on olnud ka neid, kes on, teadmatuses olenemata, loonud oma versiooni tõest? Kui palju seejuures see tõde meenutab pigem kummituslugu kui päriselu?

Tõukudes taolistest küsimustest ka oma loometöös, olen märganud, et nad tekitavad nii vormiliselt kui kirjelduslikult taolise abstraheritud vahepealsuse, mida on raske defineerida, kuna enamus sellest on hüpoteetiline teooria. Seega tuleb alati loota asjaolule, et midagi antakse mõista vahepealset intuiitiivsel tasandil, seejuures rääkides pigem selle teoreetilisest või hüpoteetilisest tähendusest.

III

ERINEVAD FAASID

Paigad, mida kasutatakse rituaalse tegevuse läbiviimiseks, ei ole vähem tähtsad kui tegevus iseenesest. Siinjuures tuleb arvesse võtta rituaaliks ettevalmistumist, mille juurde kuulub koht valimine. Siin tuleb silmas pidada nii ajalugu, konteksti (st liminaalne ehk mittekoht – nt metsatukk või teatud avastamata koht inimese sees), paiknevust ja transporti, maantee lähedust, isiku või/ja objekti paiknemist selles paigas jpm.

Võib tunduda, et (uue) interpretatsiooni puhul ei oma koht nii suurt tähtsust, kui see oli traditsiooniliste rituaalide puhul...

Karjala reis

Huvi millegi vastu, näiteks inimese ajalooline ja perekondlik taustalugu, peaks olema iseenesestmõistetav asi. Mida teha siis, kui seda lugu aga aktiivselt ei eksisteeri, see on temaatiliselt maha maetud või ei osatagi kõnelda konkreetsest asjaolust, teemast või paigast, kuna teema on liiga raske, valulik või hägune? Seega on mul teatud huvi Karjala regiooni vastu alati olemas olnud, isegi kui ma ei mõistnud, miks ja kust tuleks alustada. Uurides lähemalt oma perekonna sugupuud, tuli ilmsiks asjaolu, et ajalooliselt pärinen isuri-karjala regionist. See andis omakorda rohkem motivatsiooni, et hakata tegema põgusamat uurimistööd, avastamaks, kus kohas on kaduma läinud info minu perekonna liini põlvkondadevahelise järjepidevuse kohta.

Vahetusõpingute poolaastal (2019) tutvusin lähemalt ühe kolleegi ja kursusekaaslasega, kellega ühise vestluse käigus mõistsime, et oleme sattunud teemale, mille suhtes oli meil vastastikune huvi ja mida võis edasi arendada. Sellest plaanist arenes väljasõit eesmärgiga uurida j dokumenteerida ümbrust, salvestada teatud intervjuusid kohaliku rahvaga ning enda personaalsete huvide mõttes õnnistada telkimisala sisse hommikuse ja õhtuse kohaspetsiifilise intuiitvise reflekteeriva *performance*'iga. Seega võib väita, et tegemist oli isealgatatud residentuuriga, mis senini ootab jätkamist. Kuna reis sai alguse spontaansuse põhjal, siis enamus tegevust selle käigus oli improviseeritud – ainuke konkreetsus seisnes sihtkohtades⁴⁴

⁴⁴ Vaata lisa 3- teekond.

St paigad, mis mingil moel viitasid meie esivanemate endistele elualadele või matmispaikadele. Sellest kirjutan lähemalt esimeses faasis.

Faasid

Olen nimetanud eelnevat uurimust (näitused, teosed, tekstid jm) faasideks, kuna protsess kui selline tundus ujuvat ühest teosest teise, seega sarnanes sujuva arengu kulgemisega. Iga faasiga arenes teos, mis uuris sama teemat aina paremas ja küpsemas suunas. „Faasi” kui sellist, saab seega kirjeldada, kui teatud seisundi jäädvustust. Faaside eluiga ei piirdu käesoleva magistritöö praktilise osaga, kuna uurimuse teemakäsitus kunstilise väljenduse ja uurimuse mõttes on veel liiga algelises faasis, et sellega ühele poole jõuda. Magistritöö praktiline osa, edaspidi „Lõpetamata lugu“, on kõigest üks osa puslest, millega kaasneb põhjalikum kirjalik uuring selle olemuse kohta.

Esimene faas: „Esimene kohtumine”⁴⁵

See faas sai alguse eelnevalt kirjeldatud Karjala reisi algusest, mis leidis aset Karjala-Soome (Lääne- ja Lõuna-Karjala aladel) ehk Lappeenranta linnas, Lavoneni külas, Rougalahti vallas. Selle eesmärgiks oli panna alus parasjagu toimuvale uuringule/ kunstiprojektile, mida võib ka nimetada isalgatatud residentuuriks. Samuti oli eesmärgiks mõista, mida kujutab endast Karjala – selle hõng, olustik, loodus ja inimesed. Et reis ei kujuneks vaid uurimispäraseks ekspeditsiooniks, siis kunstiline osa sellest faasist oli iga hommik enne päikesetõusu või koos sellega, ning iga õhtu peale päikeseloojangut või selle ajal viia läbi teatud „reflekteriv tants”. See tants või *performance* oli seega osa selle reisi rituaalsest tegevusest. Ehk juba eelnevalt sai harrastatud rituaalide kohandamist ja interpreteerimist antud olustiku kasuks.

Selle faasi märksõnad: otsimine, mängimine ja reflekteerimine.

Teine faas: „Veidralt tuttav”⁴⁶

Teine faas sai alguse potentsiaalsest näituse projektist, millesse kaasasime ka teised kunstnikud. Selle näituse projekti nimetus oli „Kuraatoriprojekt – Personaalne fiktsioon. Teel metsikusse”⁴⁷.

⁴⁵ <https://youtu.be/u8kvmT-7WcM>- dokumentatsioon karjala reisist.

⁴⁶ Vaata lisa 4.

⁴⁷ <https://youtu.be/TNvbD4gKGrU>- videokokumentatsioon koos heliteose pealelugemisega.

„Nagu näituse pealkiri „Personaalne Fiktsioon” vihjab, siis temaatika tuum on küsitleda, missugused on piirid isikliku tõe ja fiktsiooni vahel. Olles kujundatud üleküllusliku digiajastu poolt, oleme ehk rohkem segaduses kui varasemad põlvkonnad, kuna peame orienteeruma valikute paljususes. Lõpututest eneseotsingutest on saanud uus normaalsus. Võibolla me oleme pimestatud info üleküllusest ning see isedus, mida me otsime, ongi fiktsionaalne?”⁴⁸

Selle näituse raames jätkasin Karjala reisil alguse saanud temaatikaga. Siinjuures sai aga mängida kohaspetsiifilisusega. Nimelt leidis näitus aset Haanja valla metsiku maalapi keskmes. Seega võimaldas metsa element tekitada vajalikku atmosfääri teose esitamiseks, ning rõhutas taaskord vana ja uue, kunsti ja elu vahelist lummatavat vahekorda.

“Kild-killu haaval sobitab ta endaga avastusi enda esivanemate elupaikadest ja traditsioonidest. Romantiseerides ajalugu, mida pole võimalik enam enda silmaga kogeda, omistavad lood ja traditsioonid müstilise tähenduse./---/ Kuidas interpreteerida midagi, mida sa ei ole ise kogenud? Kas õpitud pärimuslikkus on midagi tõelist või saab sellest fiktiivsus?”⁴⁹

Nagu vihjas selle faasi nimetus, pealkiri luuletusest, mis kõlas „Personaalse fiktsiooni” näituse heliteoses :

Veidralt tuttav

Soovist mõista midagi,

mida mõista on võimatu.

Mille mõistmine on hoomamatu,

see on kauge.

Mälestus,

mis pole minu

vaid mälestus, mis on jagatud.

Ihkan tunda sind.

⁴⁸ Vaata lisa 4 „Personaalne fiktsioon- tee metsikusse” näituse pressiteksti lõik.

⁴⁹ Vaata lisa 4- „Personaalne fiktsioon- tee metsikusse”- kunstniku teose kirjeldusest võetud lause.

Ihkan kohata sind.

Kuid pole sind enam –

sa otsa said.

Sinust lausuda võib ainult sosinal,

kuid sosinal on ka liiga vali.

Sa mu lõhestanud oled,

kuid mälestusi sinust pole mul olemas.

Mõtted sinust on teiste omad,

mõtted sinust on väärad.

Sina pole ammugi minu kodu

kuid kunagi,

ammu-ammu,

sa seda olid.

Miks oled sina minust mööda läinud?

Miks pole sind enne kohanud?

Mida tahad, et ma sinust leiaksin?

Kui palju pean ennast ette valmistama,

et sa mus ära tunneksid?

Kui palju pean ennast ette valmistama,

et ma sind mõistaksin?

Palju sulle igapäevast leiba tooma pean –

ja kas ka sellest piisab?

Sa mu lõhestanud oled.

Mööda ilma laiali lajatanud.

Peitnud ennast teiste eest

kartes,

et keegi su avastab.

Lased nutta endi radadel,

lased nutta endi radadel jõgesid

kuid ise jääd endiselt varjatuks.

Lased enda koormat kanda teistel,

kollektiivset,

et mälestus sinust

oleks alati

õitsev.

Selle faasi märksõnad: atmosfääri tabamine, otsimine.

Kolmas faas: „Jõlkuv teadmatuse”⁵⁰

Kolmas faas leidis aset internetikeskkonnas⁵¹. Seda faasi võib pidada senini üheks kõige küpsemaks faasiks.

„Romantiseerides ajalugu, mida pole võimalik enam enda silmaga kogeda, omistavad lood ja traditsioonid müstilise tähenduse. Kunstnik püüab taaslustada tunnet millestki tuttavast, aga teadmatust, hõlmates nõnda interpretatsiooni ja fakti piirimaid. Ta üritab taaslustada

⁵⁰ Vaata Lisa 5.

⁵¹ <https://post-gallery.online/past>-keskkond, kust leiab ja saab järele vaadata „The Lingering Unknown” näitust.

emotsioone ja tundeid, mida on kokku kogunud oma pärimusreisidelt Põhja- Karjala piirkonda, otsides samanimelist küla nagu kunstnikul endil- “Lavonen”.⁵²

Näitus käsitleb teema arendust teksti kaudu, kus tuuakse välja põgus osa infost, mis kajastub ka visuaalsel kujul kodulehel. Pildikollaažid, mis võtavad kokku reisi mälestused ja meeleolu, ning videod, milles kajastub muusikaline itku interpretatsioon, mis kõlab korduvalt näituse lehele olles (tulles sisse ka kui luuleline pealelugemine)⁵³.

Laulja, kellega tegin selles projektis palju koostööd ning kelle hääl domineerib terve näituse vältel, oli Natalia Wójcik, kes on tuntud aliaase FREMEN all.

Selle faasi märksõnad: saun, rituaalsus, meditatiivsus, ravitsemine.

Neljas faas: „Vabanemine”⁵⁴

Neljas faas leidis aset NU Performance Festivali 2020: Hoole hääl raames. Selle festivali esmane eesmärk oli uurida ja väljendada heli mõju inimesele.

„Elu, mis sinusoidsena meid õõntumas hoiab, koosneb rütmidest ja helidest. Grupp kunstnikke tuleb kokku üheks õhtuks, et pühendada meile kõigile mõned helid, kes tunnevad, et kõike on saanud liiga palju. Raske on lõõgastuda ja edasi minna. Proovides suigutada meid kuhugile mõnusesse ja pehmesse paika, vahest puhkusele või isegi unne. Hoides kokku energiat, toimides minimaalsel energiakulutusel oleme valmistumas restardiks. Tihtilugu ei olegi see nii kerge. Iga lõpp on omamoodi ärevaks tegev ning me kipume ka häid asju edasi lükkama. Aga enne proovime ennast lõdvaks lasta.”⁵⁵

Seega sain katsetada *live* publikuga heliteose mõjumist teatri keskkonnas. Tagasisidest tulenevalt saan oletada, et teost võeti pigem teatraalse etteaste kui kunstilise teosena, kuna keskkond mõjutab inimese taju, isegi, kui ta seda kohe ei mõista. Selle teose laulude taasloomiseks tegin koostööd naiskoori Sireen kolme lauljaga: Kleer Keret Tali, Maria Nurm, Marleen Kurm. Kuna Kleeriga me olime eelnevalt kuraatoriprojekti „Personaalne fiktsioon – tee metsikusse” kallal tööd teinud ja selle kaudu kasvas ka „Veidralt tuttav teos”, mis andis lükke ja motivatsiooni kaasata koorilauljad NU Performance festivali teosega liituma, et lisada veidi autentsuse kõla. Et Marleen Kurm oli osalenud Veljo Tormise 90. sünniaastapäeva

⁵² „Jõlkuv teadmatus” / “The Lingering Unknown” pressitekst *via* post-gallery.online. Vaata lisa 5.

⁵³ <https://www.youtube.com/watch?v=vOqGZMN8TpY>- videoviide „A Hypothetical Dialogue with the Past” teosele, mis samuti leidis aset Post-Gallery.online näitusel.

⁵⁴ <https://youtu.be/DaX3UOsyNTk>- „Vabanemine” audiovisuaalse teose dokumentatsioon.

⁵⁵ NU Performance Festival 2020: Hoole hääl *The Band of Shimmer Sine* esinemise õhtu bukletist. Vaata lisa 6.

auks etendatud müsteeriumis „Lindude äratamine”, siis ta tajus, millega oli tegemist ning oskas ka teisi lauljaid juhendada helilises korrektsuses.

„Lament on laias mõttes kultuuriline metafoor, mille helid ja struktuurid on osa suuremast süsteemist, mis kehastavad veidi kosmilist või tulnukalikku folkloorilist keskkonda. Lamendi ekspressiivne struktuur ja selle instrumentaalsed kõlad tekitavad transi-lähedase seisuga, mis on vajalik eduka “mentaalse teekonna” jaoks. Lament, eriti Soome-Ugri ja Karjala oma, on eriti silmatorkav näide, esinevad voolava seguna kõne heli ja nutmise vahel.”⁵⁶

Koostöös:

Kanuti Gildi saali tehniline abi: (Heli) Samuel Jakobson, (Video) Aleksandr Mirson, (lavakujundus) Henri Kach & Tuuli Raadik

Helidisaini korrigeerimine: Hans-Günther Lock

Videotoimetus: Andre Joosep Arming ja Kelli Gedvil

Selle faasi märksõnad: esinemine, vabanemine.

Viies faas: „Lõpetamata lugu”⁵⁷

Viiendas faasis ehk magistritöö praktilises osas, osutan taaskord tähelepanu helile, kuulamisele. Siin faasis saab näitust TASE'21 külastav vaataja tajuda, mis tundeid temas tekitavad erinevad helid üksikult või kooskõlas kokku miksitud kompositsioonidega. Kas päris itkemise heli, kooskõlas müra ehk abstraheeritud heliga, mis on tuletatud inimhääle moonutustest äratundmatuse piirini, paneb külastajat ennast tundma kõhedalt ja ebamugavalt? Kas meeldivate aga melanhoolsete laulude kuulamine paneb ehk nad kaasa ümisema? Või hoopiski nutma?

Selle faasi märksõnad: loo järkamine, müra, kaasaegne.

⁵⁶ NU Performance Festival 2020: Hoole hääli *The Band of Shimmer Sine* esinemise õhtu bukletist, teose kirjeldus.

⁵⁷ Vaata lisa 7.

KOKKUVÕTE

Magistritöö kirjaliku osa eesmärgiks oli analüüsida itku olemust, kõrvutades teda olemasolevate allikatega ning pärimusreisi ajal saadud informatsiooni ja tunnetustega. Samuti uurisin, kuidas ajaga kaasaskäimine ning sellega kaasnev mentaliteet mõjutab arhailiste traditsioonide (st itkemise) kultuurilist pärandit. Magistritöö kirjalikku osa võib samuti kirjeldada kui ajendit tegeleda edasi selle teema läbi töötamisega, mida olen juba mõned aastad magistriõppes olles käsitlenud pigem visuaalsel kujul. Võib olla vajas see teema pikemat ja süvenenumat uurimist, et saada veidi selgemaks, mis suunas edasi liikuda ning mis on selle teema puhul valupunktid nii enesearengu kui ka perekonna ajaloolise konteksti puhul.

Magistritöös ei eelista ma ühe rahva itku teisele. Asjaolu, et olen tekstis pigem eelistanud refereerida Karjalast või Eestist pärinevat lamenteerimisest kirjeldavaid allikad, tuleneb ennekõike informatsiooni kättesaadavusest ja sellest, et minu eelnevad kunstiteosed seonduvad samuti selle regiooniga.

Esimeses peatükis defineerin mitmeti nimetatavat rituaalset tegevust ehk itku, selle esitajaid ehk itkejaid, selle kõla ning kuidas on võimalik seda mõista. Et oleks illustreerivat materjali termini seletuseks, toon peatüki lõpus näiteid itkudest, mis enamasti põhinevad Eesti ja Karjala piirkondadest (Nt „Õnnistus itk”, „Surnuitk ämmale (katkend)”, „Surnuitk mehele”, „Kus istun – seal itke”), lisades neile ka paar omaloomingulist luuletust („Uskumus ja tõdemus”, „...kui oled selle läbi elanud...”), mida rakendan ka lõputöös. Selle peatüki jaoks infot otsides oli peaaegu võimatu leida vastust küsimusele miks olid itkemisega seotud enamasti just naised. Kas see võis tuleneda oskusest emotsioone erinevalt tunda ja väljendada? Antud küsimustele jään vastuse võlgu, kuna selle leidmine oletaks pikka hüpoteetilist lahkamist.

Teises peatükis võtan käsile lummuse taasloomise mõiste, tuletan selle mõiste tagamaid, räägin kultuuripärandi elushoidmise tähtsusest ja selle jätkamisest, toon sisse mõiste „kummitus” ning selle abil põgusalt seletan, kuidas tekib kummitus ja miks ta on saanud endale teisesuse staatuse.

Kolmandas peatükis räägin rohkem oma teoste olemusest, sellest, kuidas sain idee hakata uurima pärimuse teemat, seletan lahti Soome-Karjala reisi eesmärgi, lahkan, mis asjad on

faasid ning kuidas nad jagunevad, avades seda oma eelnevate teoste „Esimene kohtumine”, „Veidralt tuttav”, „Jõlkuv teadmatus“, „Vabanemine”, „Lõpetamata lugu” kirjelduse abil. Näiteks itkude taasesitamine ning interpretatsiooni kallal töötamine koos professionaalsete lauljatega on andnud mulle teise perspektiivi asjaolule, kui raske on tegelikult midagi uuesti luua nii, et selles säiliks teatud autentsus ning edastuks ka selle teose lummus. Samuti kirjeldan põgusalt oma lõputöö praktilise osa teost „Lõputu lugu”.

SUMMARY OF “UNFINISHED STORY”

Lamentation or *itk* is not used often in everyday speech, thus it has to be explained by using approximate terms like “crysinging”, venting or even chanting. That in turn creates more questions than answers any. That means that the topic must be generalized (to a point) and untangled in everyday speech. What makes this ritual so special, you might ask? It has the ability to bring together people, communities, strangers, old acquaintances, siblings, families, the living and the dead. It has the ability to converge us with our subconscious to the point of where we might get scared or be surprised to acknowledge what hides behind our minds and souls “wall”. It makes us realize how audible expression is needed for self and others motivation or supporting; in doing so- one should not feel shame or guilt whilst expressing their emotions in front of others. Therefore to create and give emphasis to the existing geopolitical romanticised ghost and its continues lingering nature. I will also be addressing the Kareian heritage culture topic, where I plan to narrow down the main topic to the interesting dualizing⁵⁸ activiti of traditional lamentation.

Despite the fact that one of the areas where lamentation was and is established and practised, is the area where we live now. That doesn't of course make lament eklusive to only Karelia or the finno-uralic culture. It is found all over the world and mostly in the inbetween periferic villages, in which the historic and cultural heritage has gone through many unclear and changes and/ or has ceased to exist in general. In my masters thesis I do not prefer one kind of lamentation to the other. The fact that in the text there are more references to Kareilan or Estonian lamentation sources, is because of the accessibility of the information as well as my previous creative works were connected to said topic.

It is not in my interest to give a thorough summary of lament (i.e. *itk*, *itkemine*) as such, but rather to briefly explain it's background, from where I developed the interest towards this topic and to give the people, the audience, the viewer, the exhibition visitor a chance to experience what does lament as a charged, versatile and quite affective phenomena have to offer- all of this through a contemporary interpretation.

⁵⁸ The duality of the activity comes forth in 1) capturing a lot of not all of the history in the lamentation songs 2) being a meditative outlet that allows you to cry or/and sing out anything till the point of getting close to a trans-like state.

The aim of the written part of the master's thesis is to give a brief overview about the nature of lamentation and compare it to already existing sources as well as to the information and sensations which was gathered from the scouting trip to Finnish- Karelia. Also explore how the method of modernising archaic traditions (lament) and the accompanying mentality will influence the cultural heritage. The written part of the master's thesis could also be described as a motive to keep on exploring and researching the topic at hand that has been in issue for the past years of the masters studies course, but mostly taking a visual form. It could be speculated that maybe this topic just needed to be given more attention and focus, thus opening up and making itself more clear. Through this the perspective was put in place- that is to say the aim of where to move forward with the topic, what are the self- developmental and family heritage so called "pressure points".

Thus the written part of the work gives an understanding of the main topic⁵⁹- so much so that it supports the practical part of the master's thesis called "**Unfinished Story**". The practical part of the work is going to be a sound installation, that has up to 4 channels, and minimalistic pieces of furniture, adding to the atmosphere of the place. The sounds are going to be a mix combined sound- 1) human voices distorted to the point of them sounding like meditative ambient sounds 2) real lamentation (sung by older women) that is going to be mixed with distorted noise, to give it the extra flair of "uncanny re-enchantment" 3) recorded and edited interpretations of lament, that were recorded through live sessions with professional singers 4) an edited dialogue with my family- talking about our families weird and nonlinear history. The aim of the practical part is thus to give meaning to the "ghost" that keeps reappearing in my previous artworks that deal with the same topic, understand how interpreting lamentation helps to keep the cultural heritage alive and doesn't diminish its significance and show that this is not merely therapeutic and sacrilegious in nature, but that there is more to it.

The master's thesis is divided into three parts:

- 1) In the first part I define the meaning of the ambiguous ritualistic activity that is lament or *itk*, talk about the singers of lament, how it sounds like and how does one come to understand it. For there to also be illustrative material I have added some examples of lament (that are mostly based from Karelia and Estonia) in the end of this paragraph.

⁵⁹ Or rather- supports it with background knowledge. Hopefully the piece works by itself as an individual art piece as well as looked in comparison or side by side with the text.

For example “Blessing lament”, “Lament for the dear mother-in-law”(excerpt), “Lament for my dead husband”, “Where I sit – there I weep”; also adding some of my own creative writings called “Belief and observation” as well as “...if you’ve live through it...” which I intend to use in the practical part of my masters thesis. Whilst searching information for this paragraph, I constantly came back to one question – why are lamenters mostly only women? Could it be because of the knowledge of one's emotions? That remains to be answered in a future research paper of this sort.

- 2) In the second chapter I deal with the notion of re.enchantment- derive the background of it, talk about the preservation and continuation of the cultural heritage, bring in the term of “ghost”as such and through that briefly describe how a ghost occurs and why does it have the otherness status.
- 3) In the third and final main chapter I talk about the essence of my previous artwork that led up to this one; about where the idea to start researching the specific area of Karelia came from, describe what are phases through the context of the previous artworks: “First Meeting”, “Weirdly Familiar”, “The Lingering Unknown”, “Release” and “Unfinished story”. It also briefly describes the master’s thesis practical work “Unfinished Story”.

I mostly base my master's thesis written part on these books: 1) James Elkins & David Morgan “Re.Enchantment. The Art Seminar”, 3) Elizabeth Tolbert “Women Cry with Words: Symbolization of Affect in the Karelian Lament" ja 4) Silvia Federici “Re-enchanting the World. Feminism and the Politics of the Commons”. I find that these books help to capture the essence and describe the nature of lament and its formation to contemporary kontekst, perceptions and structures.

KASUTATUD MATERJAL

Raamatud:

1. James Elkins & David Morgan „Re.Enchantment. The Art Seminar”, 2009
2. Silvia Federici „Re-enchanting the World. Feminism and the Politics of commons”, 2018.

Artiklid/ esseed:

1. Amar Annus „Usk nõidusesse ja sotsiaalne aju. Ohjeldamatult teleoloogiline mõtlemine pole looduse ja asjade suhtes adekvaatne, sest neil ei ole eesmärki.”, 2018
2. Madis Arukas „Suheldes üle piiri: ekshumatsioon ja surnuitkude žanriline mälu”, 2003.
3. Jason Crawford „The Trouble with Re-Enchantment”, 2020.
4. Natalia Ermakov „Itkud ja itkejad biograafilisest vaatepunktist: välitöödel talletatud materjali analüüs”, 2018.
5. Elizabeth Tolbert „Women Cry with Words: Symbolization of Affect in the Karelian Lament. Yearbook of Traditional Music. Vol 22”, 1990.
6. Marko Uibu „Lummuse taasloomine: näited Eesti uue vaimsuse keskkonnast”, 2014.
7. Mall Hiimäe, Dr. Phil., Mari-Ann Remmel, M. A., Ergo-Hart Västriik, M. A "Folkloristlik eksperthinnang Paluküla puhke- ja spordikeskuse keskkonnamõjude hindamise aruande juurde"
8. Shalom H. Schwartz „An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values”, 2012.
9. Paula Schwebel „The Tradition in Ruins: Walter Benjamin and Gershom Scholem on Language and Lament “, 2014./ „On Language as Such” Walter Benjamin.
10. Kauksi Ülle “Etnofuturismi kiik käib üle võlli”, 1999.

(Keskkonna) lingid:

1. [Et.unionpedia.org](http://et.unionpedia.org). Vaadatud 28.03.2021.
2. <https://et.wikipedia.org/wiki/Itk>. Vaadatud 11.05.2021.
3. <https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=lummus&F=M>. Vaadatud 9.05.2021.
4. <https://et.google-info.cn/206891/1/siirderiitus.html>. Vaadatud 9.05.2021.
5. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/riitus1>-viimati vaadatud 11.05.2021.

LISAD

1. Karjala itku spetsiifilise kõla helivõngete ja struktuuri näiteid Elizabeth Tolbert'i raamatust "Women Cry with Words: Symbolization of Affect in the Karelian Lament. Yearbook for Traditional Music"

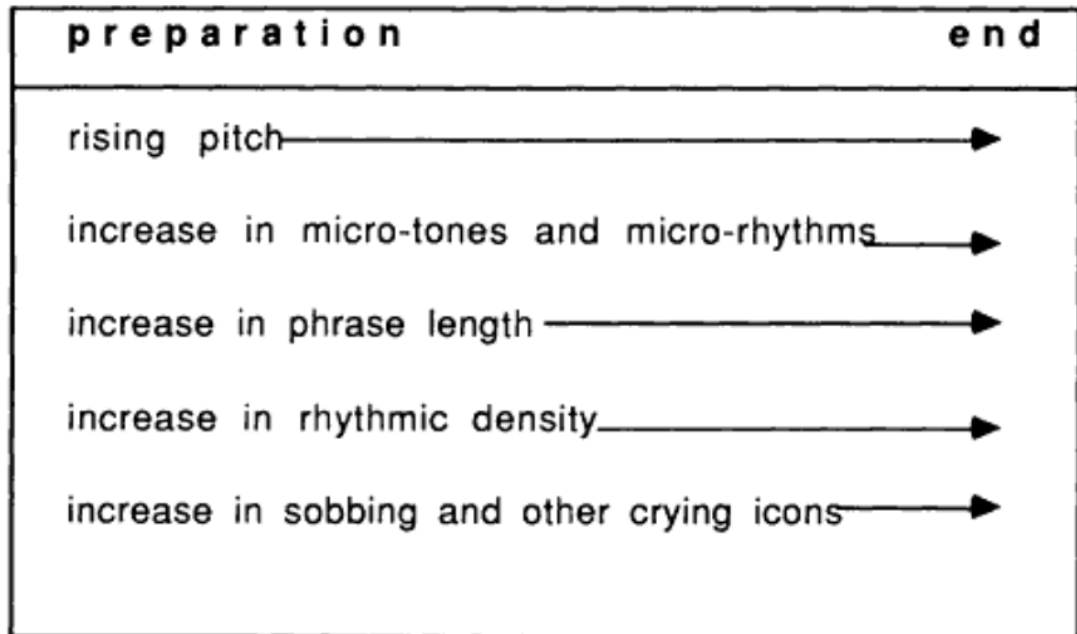

Figure 10:
Increase in the Musical Icons of Emotion During Lament Performance.

preparation	beginning	middle	end
ritual action, focus on situation telling sad story	ritualized sobs, crying icons covering head, rocking undefined pitch and motives	defined form embellished increase in frequency and intensity of crying icons	micro-tones micro- rhythms pitch rise trance-like state abrupt ending

Figure 11:
Micro-Level of Form and the Performance Process.

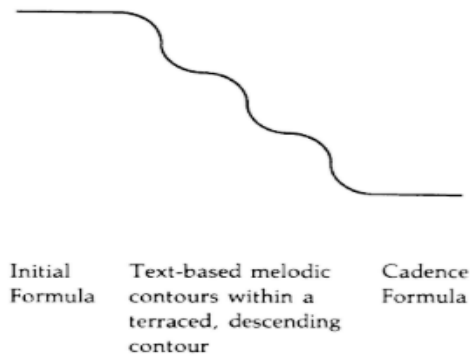

Figure 1:
Idealized Melodic Contour of the Karelian Lament Phrase

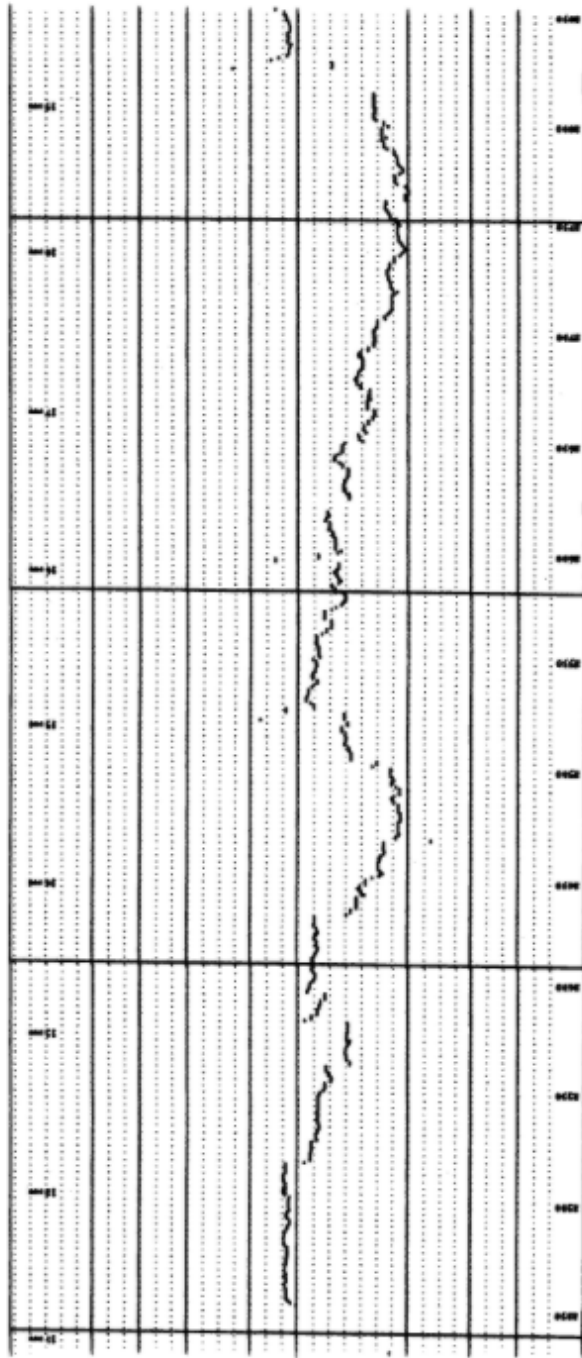
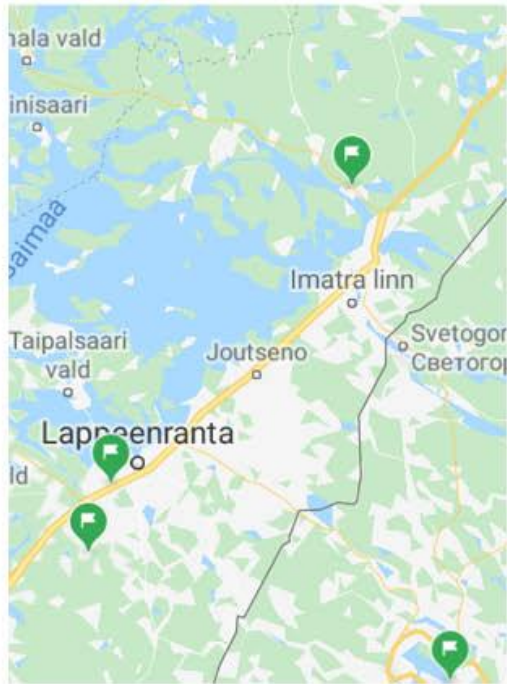

Figure 2:
Music Mapper Graph of Karelían Lament Phrase

2.

3.

4.

Land art teose areng/ taaskasutamine/ kohandamine- "Veidralt Tuttav"

Suvine "Personaalne Fiktsioon" näituse dokumentatsioon

Hilise talvine/ vara kevadine ettevalmistamine

Hilissügisene olek

PRESSITEKST

Personaalne fiktsioon: Tee metsikusse

Parila küla

59°20'52.7"N 25°16'36.3"E

Näitus: 8. august

Grupinäitus *Personaalne fiktsioon: Tee metsikusse* viib vaataja endaga ühepäevasele ringkäigule loodusesse, kus kunst astub dialoogi metsiku ja ettearvamatu keskkonnaga. Linnakeskkonast väljumine avab pinnase individuaalse tõe ja fiktsiooni vahelisteks otsinguteks. Näitus pakub platvormi viiele kunstnikule: Andre Joosep Arming, Hanna-Liisa Lavonen, Kallima Parrastma, Kleer Keret Tali, Helle Ly Tomberg. Kunstnikud käsitlevad teemasid nagu päritolu, traditsioonid ja identiteet, eneserepresentatsioon läbi riietuse, müüdid, isedus ja inimloomus.

Nagu näituse pealkiri "Personaalne Fiktsioon" vihjab, siis temaatika tuum on küsitleda, missugused on piirid isikliku tõe ja fiktsiooni vahel. Olles kujundatud üleküllusliku digiajastu poolt, oleme ehk rohkem segaduses kui varasemad põlvkonnad, kuna peame orienteeruma valikute paljususes. Lõpututest eneseotsingutest on saanud uus normaalsus. Võibolla me oleme pimestatud info üleküllusest ning see isedus, mida me otsime, ongi fiktsionaalne?

Grupinäitus kombineerib erinevaid meediume nagu performance, installatsioon, video ja tekstipõhised uurimused. Teoste väljundid vastanduvad Parila 200-aastase krundiga, astudes sellega dialoogi ning asetades teosed eripärasesse, looduskaunisse keskkonda, seega annab aega teostel ennast avada. Eksponeerides teoseid eriskummalises looduskaunis paigas, väljaspool traditsioonilist valge kuubi keskkonda, on kunstiteostel võimalus näidata oma täit potentsiaali. Tulemust saab kogeda ka virtuaalselt läbi otseülekande, kunstnikuvestluste ning videotutvustuste.

Kutsume teid osalema ühepäevasele vahetule näitusekogemusele, mis avab diskussiooni personaalse fiktsiooni kohta ning kuidas see võib olla (ala)teadlikult meile kõikidele südamelähedane. Näitus toimub 35 km kaugusel Tallinnast, Parila külas.

Tänu

Täname konsulatsiooni eest Helene Bosecker (RAM Gallery), Anders Härm. Samuti soovime tänada Annabel Jakubel, Svetlana Lavonen, Ando Naulainen, Jerl Norden, Milvi Veervald, Kadi-Maarja Võsu. Näituse otseülekande sotsiaalmeedia kanalite kaudu on võimalik tänu Kalle Tali tehnilisele nõustamisele, koostöös multimeedia spetsialisti Ave Palmiga.

Jookidega kostitab [Raasiku õlletehas](#).

Näitus: 8.08.2020 kell 19:00

Kunstniku teose kirjeldus

“Veidralt tuttav”

Hanna- Liisa Lavonen

Hanna-Liisa Lavoneni teos “Veidralt tuttav” viib vaataja kaasa pärimuse ja juurte otsingutele Karjalasse. Elades teist generatsiooni Tallinnas on kunstnik puutunud kokku enda esivanemate pärandiga vaid lugude näol. Kild-killu haaval sobitab ta endaga avastusi enda esivanemate elupaikadest ja traditsioonidest. Romantiseerides ajalugu, mida pole võimalik enam enda silmaga kogeda, omistavad lood ja traditsioonid müstilise tähenduse. Kunstnik püüab taaselustada emotsioone ja tunnetust, mida ta on kokku kogunud pärimusreisidelt enda esivanematekodudesse.

Sellest lähtuvalt tekivad aga järgnevad küsimused:

Kuidas interpreteerida midagi, mida sa ei ole ise kogenud? Kas õpitud pärimuslikkus on midagi tõelist või saab sellest fiktiivsus?

Teoste sümbolika

Saun- koht, mis sümboliseerib sündi ja surma

Katteloor- objek, mis sümboliseerib vaimu, ebamäärasust, rääkimatust

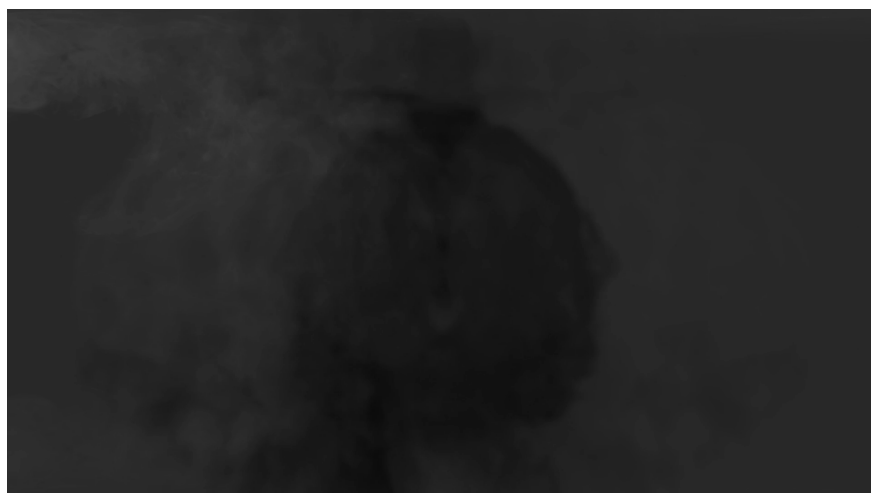
Tuli- puhtuse sümboliks

Ring- silmale meeldiv kujund ning tihti esinev kuju rituaalse tegevuses, kaitse sümbol

Hernehirmutis- hoiatus või ennustus sümbol, millekski ettevalmistumine, "laetud skulptuur"

ENG

5 Mõned kuvatõmmised kodulehe keskkonnast.

Näitusega kaasnev pressitekst (3. osas)

Hanna-Liisa Lavonen

„Jõlkuv teadmatus“ / „The Linging Unknown“

@post-gallery.online

12/10/20-13/12/20

Juba iidsetest aegadest on saun, nii hoone kui ka institutsioonina, mänginud olulist rolli eestlaste kui ka muude Läänemeresoome rahvaste elus. Kolimise käigus, esimese asjana, ehitati saun. Soomlased kasutasid sauna elamiseks, einestamiseks ja mis kõige tähtsam- sünnitamiseks. Võiks isegi öelda, et saun sümboliseerib eluringi. Teiseks populaarsuse põhjuseks on see, et saun annab külmas kliimas inimestele lühikeseks ajaks sooja. Nagu öeldakse vanades soome väljundites, „Haigus viib teid hauda juhul kui alkohol, tõrv ja saun ei aita; saun on vaese mehe apteek.“ Erinevad rituaalid leidsid aset saunas, üllal eesmärgil, et puhastada oma mõistus ja keha, et saaks vilja- ja saagi õnne ning head pereõnne. Näiteks põhjus, miks oma vastsündinud tütar sauna toodi, oli nimelt sellepärast, et viia läbi kasevihtlemise rituaal, mis pidi tooma õnne tulevasteks pulmadeks. Seda rituaali viisid tavaliselt läbi tüdruku vanemad, kuid see kohustus võidi üle anda ka nõiale või eakale targale inimesele, kes võis ka olla üks küla itkujatest (häalega nutjatest).

Itk on Karjala maailmavaatest lähtuv kultuuriline metafoor ning selle helid ja struktuurid on osa sümbolite süsteemist, mis kehastavad Karjala folkloorse regiooni kosmoloogilist essentsi. Lamendi ekspressiivne struktuur ja instrumentaalid tekitavad transiliku meeleseisundi mis on vajalik eduka vaimse teekonna läbimiseks. Üks Karjala tarkustest väidab, et kui keegi seisab vastatsi raskusele, siis õigem oleks (neile) öelda, „nuta, nuta kõik välja, nuta kuni on valmis“. Karjala lament on eriti silmatorkav näide keele, muusika ja emotsionaalse väljenduse vastastikusest mõjust, mis tekib voolava seguna kõne heli ja nutmise vahel.

Küüditamise tagajärjel on suurem osa selle võlust kadunud. See tuli karmide olude ja segaste aegade tõttu maha jätta või lihtsalt välja kasvada, mille tulemuseks olid kaotatud kodud, traditsioonid ja kaasajastamise võimalus. Järelkasvul pole peaaegu mingisugust võimalust oma kultuuri tundma õppida ega kogeda. See tekitab küsimuse — kas õpitud pärand on midagi tõelist või peab sellest kindlasti saama fiktsioon(aalsus)? Romantiseerides ajalugu, mida pole võimalik enam enda silmaga kogeda, omistavad lood ja traditsioonid müstilise tähenduse. Kunstnik püüab taas elustada tunnet millestki tuttavast, aga teadmatust, hõlmates nõnda interpretatsiooni ja fakti piirima. Ta üritab taas elustada emotsioone ja tundeid, mida on kokku kogunud oma pärimusreisidelt Põhja- Karjala piirkonda, otsides samanimelist küla nagu kunstnikul endil- „Lavonen“. Need uurimisreisid said alguse uudishimust ning eskaleeritud isetehtud residentuuriks, mis hetkel elab enda elu sotsiaalmeedias. Tema uurimistöö hõlmab kohalike elanike küsitlemist nende säilinud tavade ja traditsioonide kohta, kirikute külastamist, kohaliku shamaaniga kohtumist ning saunamaja otsinguid, milles (nüüdseks surnud) sugulased olevat elanud.

Hanna-Liisa Lavonen (1994) elab ja töötab Tallinnas. Ta on õppinud Eesti Kunstiakadeemia bakalaureõppe maali eriala 2017 aastal ning jätkab hetkel omi õpinguid kaasaegse kunsti vallas magistriõppes. Lavonen on õppinud Bratislava Kaunite Kunstide ja Disaini Akadeemias, kus ta täiendas ennast intermeedia erialal. Kunstnik on võtnud osa ja kureerinud mitmeid grupinäituseid nii Eestis kui ka välismaal.

Peamine meedium, milles kunstnik ennast väljendab, rohkete käepäraste materjalidega varieeruvad installatsioonid, mille tulem on tihti veidralt moonutatud objektid. Samuti harrastab kunstnik nii *live* kui ka sotsiaalmeedia platvormide põhiseid *performance*id. Kunstnikku huvitavad teemad nagu (materiaalne) metamorfoos, hall alad ning nendega seonduvad ebakõlad ja ajaloolised traditsioonid.

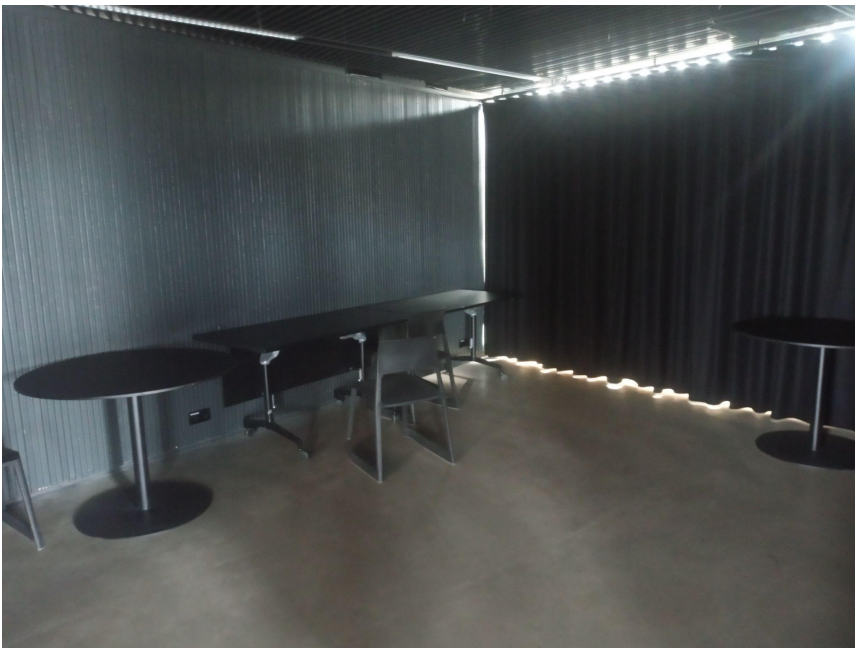
6. Pilt Madis Kurss

Pilt Kleer Keret Tali- Esinemise ajal

7. A500- eksponeerimise ruum

Kirjeldav tekst

- 4 kanalit
- minimaalne mööbel, millel külastaja istub ja kuulab heliteost- lisades atmosfäärile juurde
- helide kirjeldus:
 - 1) inimheli, mis on moondatud selle tasemeni, et ole võimalik eristada inimheli meditatiivsest ambient helist.

- 2) (Vanade naiste poolt lauldud) itked, mis on kokku segatud müraga- rõhutades ebaharilikku taaslummust.
- 3) Salvestatud ja interpretatsioonid lamendist- Sai salvestatud professionaalseid lauljaid
- 4) Toimetatud ja puhastatud dialoog oma perekonnaga, rääkimaks meie perekonna veidrast ja mittelineaarsest ajaloost.

CURRICULUM VITAE

Hanna-Liisa Lavonen

03.05.1994

Elab ja töötab Tallinnas

hanna.lavonen@gmail.com

+372 5539 196

HARIDUS

2019 Academy of Fine Arts and Design in Bratislava (Intermedia, ruumi kommunikatsiooni stuudio +)

2017- Eesti Kunstiakadeemia (Kaasaegne Kunst, MA)

2014-2017 Eesti Kunstiakadeemia (Maal, BA)

2010-2012 Eesti kunstiakadeemia (Avatud Akadeemia ,vabad kunstid)

ISIKUNÄITUSED

2021 “Traageldades peidan tõde II”, Jakobi galerii, Tartu.

2020 “Jõlkuv teadmatud”, <https://www.post-gallery.online/>

GRUPINÄITUSED

2020 “Djourina | Lekko | post-gallery. online”, Galerie Mazzoli, Berlin.

“NU Performance Festival 2020: Hoole hää”, Kanuti Gildi SAAL, Tallinn.

“Personaalne Fiktsioon: Tee Metsikusse”, Parila küla, Kehra.

2019 “dogmatiX”. OD Dunaj, Bratislava, Slovakkia.

“Enesehool”. EKA Gallery. Tallinn.

“Leping”. Soprano Hariduslinnak, Helsinki, Soome. Kaasesineja Sonja Ovaskainen.

“Pärast tööpäeva lõppu” Vent Space project space.

“Letný Prieskum” VŠVU, Bratislava Slovakkia. Kuraatorid Anton Čierny, Jaroslav Kyša.

2018 “Meelte kaardistamine”. Vaal galerii, Tallinn. Kuraatorid Kristi Kongi, Merike Estna.

“Home & Away”. Viljandi linnagalerii, Viljandi.

2017 “ARTBA3A”. Astangu, Tallinn. Juhendajad Jaan Toomik, Vladimir

Dubossarsky

“Tase’17” - Eesti Kunstiakadeemia lõputööde festival.

Noblessneri Valukoda kuraatorid Keiu Krikmann, Fidelia Regina

Randmäe

“JUST NÜÜD / RIGHT NOW”. Eesti Maalikunstnike Liidu

aastanäitus. Uue Kunsti Muuseum, Pärnu. Kuraatorid Jaan Elken,

Mari Roosvalt

2016 “MUUTUV JA MUUTUMATU”. Eesti kaasaegse maalikunsti

ülevaatenäitus, Uue Kunsti Muuseum, Pärnu, Eesti. Kuraatorid

Jaan Elken, Mari Roosvalt

2015 “Räägime sellest, mida mina mõtlen”. Eesti Kunstiakadeemia

fuajee galerii, Tallinn. Kuraator Liisa Kruusmägi

FESTIVALID

2020 NU Performance festival

2019 OFF festival. Bratislava, Slovakkia

2019 Fotokuu biennale. Tallinn

2019 Kunstide öö, Helsinki

KUREERITUD PROJEKTID

2020 “Personaalne Fiktsioon: Tee Metsikusse”, Parila küla.

2019 “Self Care” EKA Galerii, Tallinn.

2018 “Vent Space” tudengite juhitud projektiruum, Tallinn.

ÜRITUSED

2018 Vent Space taasavamis pidu. Vent Space, Tallinn.

2017 “Maalipidu”. EKKM, Tallinn. Kuraatorid: Kristi Kongi,

Merike Estna

2016 “DHMR Sound Cafe” EKKM kohvik, Tallinn. Kuraator Camille

Laurelli

KATALOOGID JA RAAMATUD

2020 NU Performance Festival 2020: HÄÄL JA MIDAGI VEEL.

VIII rahvusvaheline etenduskunste festivali kataloog

2019 OFF Bratislava Festival 10. aasta juubelikataloog

TÖÖTOAD

2019 Anton Čierny & Jaroslav Kyša “Matkates data retkedel”, Belgrad

2018 Christopher Hales “Interaktiivsed skulptuurid, installatsioonid ja videod”

Dre Bryton “Kaasaegsed skulptuuri ja installatsiooni meetodid”

Maria Metsalu “Kuidas raisata aega tantsupõrandal”

Sheri Wills “Post Cinema”

2017 Jaan Toomik, Shahar Marcus, Yair Barak “Exchange”. Kibbutzim

College Of Education, Technology And The Arts, Tel Aviv, Iisrael.

Alberto García del Castillo “Loominguline (queer) kirjutamine”

Jukka Korkeila “Alternatiivne tänavakunst”

Steve Vanoni “Action painting”

2016 Johannes Deimling “Sisend/Input/ Вводная”/ PAS

MUU

2020 FREMEN “No One’s Land“ muusikavideo. Koostöös

Kristen Rästas, Kelli Gedvil (Post-Gallery .online).

2018 “Tihane ja Lokaator”. Kaasautorid Madis Kurss, Solveig Lill,

Kaisa Maasik, Mark Antonius Puhkan

2016 Danóa “Summer Breez”- kehamaalingu sessioon

almubiümbrisele. Kaaskunstnik Merit Paenurm.